

**GIÁO SƯ PHẠM TỈNH QUÁT (1914 - 2008) --
MỘT TRONG NHỮNG NHÀ TOÁN HỌC VIỆT NAM HIỆN ĐẠI ĐẦU TIÊN**

Đào Phương Bắc

GS. Phạm Tỉnh Quát (ảnh chụp 1941)

Bài viết này giới thiệu vài nét về Giáo sư Phạm Tỉnh Quát, một trong những người Việt Nam đầu tiên có bài nghiên cứu in trên các tạp chí toán học quốc tế. Ông là thân sinh của GS. Frédéric Phạm, người có nhiều đóng góp quý báu cho nền toán học Việt Nam.

Theo hiểu biết của người viết bài này thì những công trình đầu tiên của nền toán học Việt Nam thuộc về hai giáo sư gạo cội Lê Văn Thiêm và Phạm Tỉnh Quát. Sắp xếp theo thời gian, đó là các bài sau đây:

1. Le-Van, Thiem: Beitrag zum Typenproblem der Riemannschen Flächen. (German) *Comment. Math. Helv.* **20** (1947), 270-287
2. Pham, Tinh-Quat: Les fonctions entières périodiques. (French) *Ann. Sci. École Norm. Sup. (3)* **65** (1948), 11-70
3. Thiem, Le Van: Le degré de ramification d'une surface de Riemann et la croissance de la caractéristique de la fonction uniformisante. (French) *C. R. Acad. Sci. Paris* **228** (1949), 1192-1195
4. Thiem, Le Van: Un problème de type généralisé. (French) *C. R. Acad. Sci. Paris* **228** (1949), 1270-1272
5. Thiem, Le-Van: Über das Umkehrproblem der Wertverteilungslehre. (German) *Comment. Math. Helv.* **23** (1949), 26-49
6. Thiem, Le Van: Sur un problème d'inversion dans la théorie des fonctions méromorphes. (French) *Ann. Sci. École Norm. Sup. (3)* **67** (1950), 51-98

7. Pham, Tinh-Quat: Quelques propriétés des fonctions méromorphes périodiques. (French) *Ann. Sci. École Norm. Sup. (3)* **67** (1950), 307-320

Phần lớn những người làm toán Việt Nam đều đã biết Giáo sư Lê Văn Thiêm. Khoảng 1946-47, ông rời bỏ vị trí Giáo sư ở Đại học Zurich (Thụy Sĩ) để trở về Việt Nam, tham gia cuộc kháng chiến chống Pháp của dân tộc. Ông cũng là người đã đặt những viên gạch đầu tiên trong việc xây dựng nền toán học Việt Nam hiện đại. Điều đáng kinh ngạc là, trong bài báo số 5, GS. Lê Văn Thiêm đã ghi địa chỉ tác giả là Việt Nam. (Trao đổi riêng với chúng tôi, GS. Nguyễn Hữu Việt Hưng đặt câu hỏi: Phải chăng GS. Lê Văn Thiêm đã viết bài báo này khi đang ở chiến khu Việt Bắc?)

Người thứ hai trong số hai giáo sư gạ cội kể trên, GS. Phạm Tinh Quát, là nhân vật chính của bài viết này.

GS. Phạm Tinh Quát sinh ngày 13/12/1914 (tuổi Giáp Dần) tại làng Đông Ngạc, huyện Từ Liêm, Hà Nội, trong một gia đình có ông và cha đều làm quan. Thuở nhỏ, ông học ở trường “Ecole Primaire Franco-Indigène” (tạm dịch là trường tiểu học Pháp bản xứ) ở Nam Định, và sau đó, ông học tiếp ở trường cao đẳng tiểu học (Ecole Primaire Supérieure, viết tắt là E.P.S). Ông mồ côi cha năm 13 tuổi. Năm 14 tuổi, ông bị trường E.P.S đuổi vì đã cãi lại một thầy giáo người Pháp. Sau đó, ông thi vào trường trung học bảo hộ của Pháp ở Hà Nội (Lycée Français de Hanoi) mang tên Albert Saraut, và tốt nghiệp tú tài ở đó.

Năm 1930, ông được mẹ ông gửi sang Pháp học, cùng với người anh ruột là Phạm Văn Lãm. Lúc này, ông học dự bị đại học ở trường Janson de Sailly (Paris), để chuẩn bị thi vào Ecole Normale Supérieure (E.N.S) lừng danh. Năm 1934, ông đỗ vào trường E.N.S và trở thành người Việt Nam đầu tiên theo học ngành khoa học ở trường này. Năm 1937, ông tốt nghiệp thạc sĩ ở E.N.S, và cùng năm đó, ông kết hôn với một phụ nữ Pháp.

Sau đó hai vợ chồng ông trở về Việt Nam và cùng dạy học ở Sài Gòn. Lúc này, ông dạy toán ở trường Trung học Petrus Ký (dành cho học sinh nam) và vợ ông dạy văn ở trường Marie-Curie (dành cho học sinh nữ). Trường Trung học Petrus Ký ngày nay được biết đến với cái tên “trường Trung học Phổ Thông chuyên Lê Hồng Phong”, còn trường Marie-Curie vẫn giữ nguyên tên cũ. Năm 1938, vợ chồng ông sinh con trai đầu lòng (tuổi Mậu Dần), người sau này trở thành GS. Frédéric Phạm mà mọi người làm toán Việt Nam đều biết. Năm 1940, vì sức khỏe của vợ không được tốt, ông đưa vợ và con trai lớn trở lại Pháp. Gia đình ông về đến Pháp tháng 5 năm 1940, một tháng trước khi nước Pháp bị Phát xít Đức chiếm đóng. Thời gian này, ông được bổ nhiệm vào nhiều vị trí giảng dạy khác nhau. Ban đầu là trường Lorient, một thời gian ngắn sau đó là trường Nevers và cuối cùng, từ tháng 10 năm 1942, là trường Besançon. Ông là giáo sư ở đó cho đến năm 1954.

Theo những câu chuyện của GS. Frédéric Phạm thì trong thời gian ở Lorient và Nevers, GS. Phạm Tinh Quát luôn chiếm được cảm tình và sự kính trọng sâu sắc của những học sinh ở đó, nhờ khả năng chuyên môn và trình độ sư phạm của mình. Trong khoảng thời gian từ 1942 đến 1954 ở Besançon, ông là Giáo sư ở lớp Toán đặc biệt (Mathématiques

Spéciales) của trường Victor Hugo. Đây là một trong những nơi dành cho học sinh giỏi chuẩn bị thi vào hệ thống những trường danh tiếng (Grandes Ecoles) như E.N.S, Ecole Polytechnique, v.v...

Cũng trong thời gian này, ông tiếp tục theo học Tiến sỹ Toán ở E.N.S và lấy bằng Tiến sỹ ở đó năm 1948. Thầy hướng dẫn của ông là GS. Georges Valiron, một chuyên gia nổi tiếng về Lý thuyết hàm. GS. Georges Valiron cũng chính là thầy hướng dẫn của GS. Laurent Schwartz (giải thưởng Fields năm 1950) và của GS. Lê Văn Thiêm.

Trong thời gian làm luận án Tiến sỹ, ông quan tâm đến những tính chất tăng trưởng (growth) gần vô cùng của những hàm nguyên, tức là những hàm chỉnh hình trên toàn mặt phẳng phức. Kết quả của luận án Tiến sỹ của ông được in trong bài báo số 2 dẫn ở trên (*Ann. Sci. École Norm. Sup. 1948 "Les fonctions entières périodiques"*). Sau đó, ông mở rộng những nghiên cứu của mình cho các hàm phân hình (một biến) và công bố các kết quả này ở bài báo số 7 (*Ann. Sci. École Norm. Sup. 1950 "Quelques propriétés des fonctions méromorphes périodiques"*).

Như mọi người đều biết, *Ann. Sci. École Norm. Sup.* là tạp chí toán của trường Ecole Normale Supérieure, Paris. Tạp chí này nằm trong số những ấn phẩm toán học có lịch sử lâu đời nhất thế giới (xuất bản từ năm 1864). Cho đến hiện nay, tạp chí vẫn luôn là một trong số những tạp chí toán học uy tín nhất. Vì vậy, việc một trong những bài báo đầu tiên của nền toán học Việt Nam, do GS. Phạm Tinh Quát thực hiện, là một công trình dài 60 trang được in ở tạp chí này quả là một vinh dự lớn, một sự khởi đầu đẹp đẽ.

Trong các năm 1954-1956, GS. Phạm Tinh Quát giảng dạy ở Đại học Sài Gòn. Từ 1956, Giáo Sư chuyển về Đại học Caen (Pháp). Ông làm việc ở đó cho đến khi về hưu vào năm 1982.

Trong thời gian làm việc ở Đại học Caen, GS. Phạm Tinh Quát là người đã có công phát triển toán ứng dụng và tin học. Tại thời điểm đó, tin học chưa phát triển ở Pháp. GS. Eugene Dubois, Hiệu trưởng Đại học Caen đồng thời là một nhà toán học, ghi nhận ba đóng góp chính sau đây của GS. Phạm Tinh Quát.

Thứ nhất, ông đã lãnh đạo nhóm Toán ứng dụng ở Caen, lập ra phòng nghiên cứu của mình với định hướng phát triển toán học tính toán và toán ứng dụng. Nhờ ảnh hưởng của ông, phòng thí nghiệm đã thu hút được nhiều nghiên cứu viên giỏi đến từ nhiều nơi trong nước Pháp.

Thứ hai, ông đã nhận ra vai trò quan trọng của toán ứng dụng, có thể nói ông đã khai sinh ra ngành tin học ở Caen. GS. Phạm Tinh Quát đã làm việc rất nhiều với các cấp quản lý của trường để lắp đặt chiếc máy tính đầu tiên (IBM 650) cho Đại học Caen. Đó là bước khởi đầu cho việc thành lập Trung tâm thông tin tư liệu của đại học này .

Thứ ba, ông có những đóng góp bản lề trong việc nối kết đào tạo của Đại học Caen với hoạt động của các doanh nghiệp. Đây là việc làm không phổ biến vào thời kỳ đó.

Trong thời gian làm việc ở Đại học Caen, ông đã viết cuốn sách nhan đề “Techniques du calcul matriciel” nói về một số kỹ thuật sử dụng máy tính để tính toán đối với ma trận.

Trong những năm cuối đời, GS. Phạm Tinh Quát đã về Việt Nam 3 lần để thăm lại gia đình lớn. Giáo sư qua đời tại nhà riêng ở Hermanville-sur-Mer, Calvados vào ngày 23/12/2008.

Có một chi tiết, tưởng như nhỏ mà không hề nhỏ, đó là về chính tả trong cách viết tên GS. Phạm Tinh Quát. Do khả năng hạn chế của các nhà in Phương Tây trong việc viết tên người Việt, đã song song tồn tại mấy cách hiểu khác nhau sau đây về tên của giáo sư: Phạm Tinh Quát, Phạm Tinh Quát, Phạm Tĩnh Quát. Chúng tôi cho rằng cần khẳng định một lần thật rõ ràng về chuyện này trong thời điểm mà chúng ta may mắn có nguồn cứ liệu chắc chắn là GS. Frédéric Phạm. Chúng tôi được GS. Nguyễn Hữu Việt Hưng cho biết nội dung câu chuyện giữa ông và GS. Frédéric Phạm bên lề Hội nghị Đại số - Hình học - Tô pô, Đà Lạt 12/2003. GS Hưng thắc mắc với GS. Frédéric Phạm : *“Anh đã nhiều lần khẳng định tên ông cụ là Phạm Tinh Quát. Nhưng trong phát biểu sáng nay, anh Hà Huy Khoái lại bảo là Phạm Tĩnh Quát.”* GS. Frédéric Phạm nói: *“Tên bố tôi là Phạm Tinh Quát, chữ Tinh với dấu hỏi.”* Nhưng một lát, rồi xen chút bông đùa ông nói tiếp: *“Anh Khoái là một người miền Trung, không phân biệt được thật tốt dấu hỏi với dấu ngã.”*

Người viết bài này đã tra Từ điển Hán-Việt của Thiều Chửu Nguyễn Hữu Kha (1902-1954), thấy có nhiều chữ Tinh với nghĩa hoặc là giếng nước, hoặc là tên một vì sao trong Nhị Thập Bát tú, hoặc là tinh ngộ; cũng có nhiều chữ Quát, mà một trong những chữ này có nghĩa là bao quát, tìm tòi. Phải chăng Phạm Tinh Quát hàm nghĩa Bao Quát Thức Tinh?

Ghi nhận vài nét về cuộc đời của GS. Phạm Tinh Quát, một trong những nhà toán học Việt Nam hiện đại đầu tiên, là một cách để tác giả tự tìm về nguồn cội của nền toán học nước nhà. Đó cũng là một nén hương tưởng nhớ GS. Phạm Tinh Quát nhân giỗ đầu của cụ 23/12/2009. Tác giả chân thành cảm ơn GS. Nguyễn Hữu Việt Hưng, người đã khích lệ tác giả viết bài này, đã gửi cho tác giả bản scan của một số bài báo từ thập niên 1940 được dẫn ở trên, và góp ý rất nhiều cho bản thảo bài viết. Tác giả gửi lời cảm ơn sâu sắc đến GS. Frédéric Phạm về những thông tin quý báu, về việc giáo sư đã đọc kỹ bài này và đồng ý với những chi tiết được đưa ra trong bài. Tác giả xin cảm ơn GS. Nguyễn Duy Tiến đã lưu ý một số điểm chưa chính xác về năm tháng trong bản thảo ban đầu. Cuối cùng, tác giả cảm ơn ThS. Lê Quý Thường về một số văn bản dịch từ tiếng Pháp.

Hà Nội, Thu 2009